

**По повод 140 години од смртта на Јордан Хаџи
Константинов Џинот / On the occasion of Jordan Hadzi
Konstantinov Dzinot's death**

УДК 821.163.3.09"18"
УДК 929 Хаџи Константинов, Ј.Ц.

Славчо Ковилоски

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Институт за македонска литература, Скопје
slavcho.koviloski@outlook.com

**ЈОРДАН ХАѢИ КОНСТАНТИНОВ ЏИНОТ –
ОДБЕЛЕЖУВАЊЕ НА ЕДЕН НЕМИРЕН ДУХ**

Клучни зборови: Јордан Хаџи Константинов Џинот, македонска книжевност од XIX век, драми, поезија, патописи.

Во македонската книжевна историја Јордан Хаџи Константинов Џинот го зазема почесното место како еден од првите драматурзи, патописци, поети, афористичари и фолклористи. Меѓутоа, да се гледа на него само како на книжевник и публицист, значи да му се одземе јавната општествена улога што своевремено ја имал и ја одиграл. Кај него книжевникот се меша со учителот и патописецот со археологот, а филозофијата со христијанството, словенството со нашинското итн. Оттука, обидите Џинот да се врами во некаква категорија ни се чинат непотребни, но и невозможни, бидејќи неговиот лик и дело се комплексни и бараат поподробни херменевтички читања на неговата биографија и неговите социолошки и религиозно-идејни погледи.

Од она што со сигурност се знае е дека Јордан Џинот е роден во Велес во семејството на Хаџи Костадин и Милка. Од раната биографија на Џинот се знае и дека татко му Хаџи Костадин бил клисар во велешката црква

Св. Спас, дека имал браќа кои ги носеле имињата Петруш и Ѓорѓи, дека имал сестра Марија и дека првичното образование на црковнословенски јазик го добил во ќелијното училиште Св. Ѓорѓи што го раководел даскалот Митре. Подоцна се школувал и во Самоков и во Солун. Она што не можеме да го потврдиме е датумот на неговото раѓање. Разни проучувачи кои се навраќале на Цинот наведуваат различни години што се движат во распон од дури една деценија. Меѓу првите што дале свои датирања се Натанаил Кучевишки, Христо Чочков и Васил К'нчов (1810, 1818 и 1819 година), кои видливо отскокнуваат од подоцнежните претпоставки на Харалампие Поленаковиќ, Блаже Конески, Гане Тодоровски, Тодор Димитровски и Ванчо Тушевски (1820 и/или 1821 година), кои се чинат за најприближни до вистинската година на неговото раѓање.

По завршувањето на образованието, според тогаш современиот ланкастерски метод, и по изучувањето на грчкиот јазик, Цинот целосно му се посветил на учителствувањето како негов животен повик. Задоеен со силен словенски дух, а вљубеник во хеленската култура и историја, кај него веќе го забележуваме тој првичен внатрешен конфликт, кој со текот на времето само се продлабочувал во неговите писанија и во животот. Бил учител во Велес, Скопје, Тетово, Прилеп, Ваташа, Битола, скоро секаде доаѓајќи во судир, што со грчкото духовништво поради неговиот жив словенски дух, што со видните градски чорбации поради нивната малограѓанштина. А пропатувал многу низ Света Гора, Србија, Влашко и низ Македонија, одржувајќи врски со низа културни центри и видни личности од Балканот и од Русија. Оттаму, веќе изграден како личност, Цинот можел да си дозволи, во склоп на неговиот карактер, да настапува „како образован, енергичен човек, мошне самоуверен, инвентивен, жесток, дрзок и упорен до бесвест!“ (Тушевски 2003: 27). Педесеттите години на XIX век се чинат како кулминација на неговите општествени заложби за народна просвета, но и во однос на неговиот творечки ангажман во публицистиката. Тоа е време на зајадливи коментари и „жестоки престрелки“ со грчките владици, на „многу зломисленија“ произведени од фанариотските приврзаници, на клевети и „проклетии“ упатени кон него, но и на еден одважен и непоколеблив исчекор направен за унапредување на мислечките вештини на другите и за раскрилување на сопствените духовни дарби.

Соработката со *Цареџрадскиот весник* била можност за пробив во интелектуалната средина и Цинот вешто ја искористил. Пласирајќи

статии од областа на јазикот, религијата, етнографијата и фолклорот, потоа патописни извештаи, сценско-дијалошки игри и преводи, Џинот од обичен учител станува „народен учител“ и „филозоф“, титули што ќе ги прифати, со кои ќе се соживее и ќе се обидува да ги одржи до крајот на животот. Џинот го препознал мигот и упорно работел на истакнување на словенството, на словенскиот јазик, на словенските обичаи, па укажува на будуњето на „народната свест“ кај „нашиот род“ и „од наша Македонија“. Неговото народно самоименување како припадник на ваков или таков етникум, а именувањето на јазикот на којшто творел како ваков или таков, губи на значење поради неговото дејствување и употребата на народниот јазик како прв чекор кон осознавањето на самобитната свест. Впрочем, залутувањата и означувањата со народности на кои реално не им припаѓале, се карактеристика за целиот македонски и балкански XIX век и тоа не е нешто чудно, ниту пак својствено само за една земја. Времето во кое живеел и работел Џинот избобилува со примери на скршнувања и повторни враќања кон одредени патишта, тоа е време кога и Србите и Бугарите, како и Македонците, се обидувале да изнајдат вистински решенија за јазикот, за просветата и за црквата. Така, да го заклучиме овој пасус, јазикот на Џинот претставува компилација на повеќе словенски заемки. Во оваа, условно кажано „мешаница“ утврдуваме народен велешки говор, како и влијанија од блиските словенски јазици.

Осврнувајќи се на личноста на Џинот и неговото време, Гане Тодоровски истакнува дека тој „е еден од најчудесните облици на македонската историска меморија“, додавајќи дека не прифаќал „никакви компромиси со корумпираниот дел на тогашното македонско општество, тој се јавува во улогата на ексклузивен обвинител, залагајќи се за просветување на народот, борејќи се деноноќно против назадноста, суеверјето, заостанатоста, лицемерноста на граѓанската класа, против нејзиниот лажан спокој...“ (Тодоровски 2004: 8–9). Впрочем, како што може да се види, сфаќањата за животот и поуките од секојдневието Џинот ги преточил во книжевни дела.

Полни со дидактичко-морализаторска и патриотска тенеденција се неговите сценско-дијалошки игри, односно драмски текстови, поетски творби и патописни записи. Размислувајќи за целите што си ги поставил пред себе, Џинот е во постојано изнесување на убавото и грдото и на домашното и туѓото. Воодушевувајќи се на естетиката на античките

дела, голем дел од неговото творештво го базирал врз класицистичката традиција. Врутокот од кој подоцна се напојувал и Григор Прличев, бил главниот напиток од кој Џинот црпел инспирација. Горчината од непросветената народна маса меѓу која дејствувал ја следи и е евидентна во неговата поетика, без разлика на формата во којашто произлегла. Така, на пример, во едно писмо упатено до цариградскиот трговец Н. П. Т'пчилештов, тој запишал: „Ја, брате мој, сум в неучени људи, кои не можат ни дури да умрат да познајат што е човек учен. Между трње сум живил до сега“ (Поленакоски 1963: 345). Животот „меѓу трње“ е една од главните причини за стоечкото прифаќање на реалноста каква што била и за потребата за просветување на народот. Потребната починка од реалноста ја наоѓал во убавината на пишаниот збор на хеленските автори: Хомер, Херодот, Сократ, Аристофан, Поливил, Платон, Софокле и др.

Како што кажавме, книжевното наследство на Џинот е разновидно. Од драмските обиди ќе ги наведеме: „Минерва и девет музи и Остримеч се разговарајат ради изгубена Болгарија“, „Разговор или прави чело-век“, „Училиште и учение“, „Басна“, „Србија шатаетсја в земелъ своих“, „Фиал Сократов“ и др.; патописи: „Скопе“, „Скопски доказателства“, „Велес“, „Прилеп“, „Кратово“, „Описание на Кр'сточва, Охрид, Битола и Прилеп“ и др.; етнографија и фолклор: „Обичаи славјански“, „Обичаи в Долној Мисии или Западној Болгарији“, „Именик (К'шта и пок'штнина, т.е. к'штни вешти“ и др.; песни: „Рај божиј“, „Дионис Вакхо“, „Труд ми е името“, „Аврора“, Плач на скопското училиште многустрадно“ и др.; филозофско-религиозни творби: „Бог“, „Сновидение или истинословие“ итн. Подоцна, во неговата заоставштина е откриена песната „Горка чаша књаз Лазара – последна тајна вечера“, своевремено најдолгата песна напишана од македонски автор.

Во македонската наука одамна е утврдено дека поетскиот опус и драмските обиди на Џинот се со помала уметничка вредност, но со исклучително големо книжевно-историско значење. Неговата дејност на полето на повеќе книжевни жанрови е од пионерска природа во македонското културно-уметнично поднебје. Надрастувајќи ги стилски и по идеја претходниците Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ, Џинот прави грчевити напори да произведе дела со кои ќе освои повисоки стилско-естетски врвови што ќе го надживеат времето, но позрели резултати на книжевно поле македонската литература од XIX век ќе произведе малку подоцна

преку стиховите на Константин Миладинов, Рајко Жинзифов и Прличев. Оттука, кај Џинот е понагласена историската димензија за сметка на литературната. Како поет и драматург, кај него натежнува педагошката практика. Рационалистичкиот пристап, за кој подоцна ќе пишува неговиот земјак Григор К. Алексиев, е производ на просветителските идеи прифатени од велешкиот учител и адаптирани на македонските општествени, културни и образовни прилики. Не емоцијата, туку рациото е единствениот сигурен извор. Иако Џинот не секогаш додржува до оваа синтагма, понесен од налетот на класицизмот, тој сепак упорно повикува на своевиден стоицизам постојано обраќајќи им се на читателите да истраат и да ги истрпат неволјите, исто како него.

На терен, односно во училиштата, но и преку пишан збор во неговите објави, во 50-тите години на XIX век, Џинот се јавува како еден од најголемите афирматори на школството во Македонија. Навистина, во оваа деценија веќе се познати имињата на учителите Димитрија Миладинов, Партенија Зографски, Јанаки Стрезов и уште неколкумина други македонски просветители, но се чини дека кај никој од нив вокацијата, односно учителскиот повик не е така компактно вградена во книжевните обиди како кај Џинот. На пример, во песната „Рај Божиј“, Џинот директно ги изнесува заслугите на учителите за расцутот на училиштата, што пак придонело за општествениот напредок; во песната „Плач на скопското училиште многутрудное“ пее за напорите за отворање на училишта и непријатностите што ги имал со богатите граѓани и фанариотското свештенство; во песната „Аврора“ се дава пофалба на просветата („песна будница“) итн.

Во меѓувреме, како што самиот пишувал, бил прогонуван, затворан и измачуван, при што во една прилика го изгубил и едното око. Така, овој исполин, можеби навистина им се чинел како џин на своите многубројни ученици и на нивните родители. Облечен во европска облека, со бледа и чиста кожа, вегетеријанец, кој не пиел и не пушел, Јордан Хаци Константинов Џинот е една од најуникатните појави во македонската културна историја. Неговиот жив дух останал силно врежан во спомените на современите, а неговото просветно и културно наследство останува да живее и денес.

Литература:

- Димитровски, Т. 1983. „Јордан Хаџи Константинов-Џинот и јазикот на Македонците (говорен и писмен)“. Одделен отпечаток: *Прилози*, кн. VIII, бр. 1-2. Стр. 45-65.
- Поленковиќ, Х. 1973. *Во екои на народноио будење*. Скопје: Мисла.
- Поленковиќ, Х. 1963. „Неколку необјавени писма од Јордан Џинот“. Во: *Годишен зборник на Филозофскиои факултети*, кн. 15. Скопје. Стр. 337-347.
- Тодоровски, Г. 1985. *Со збор кон зборои*. Скопје: Наша книга.
- Тодоровски, Г. 2004. *Книга за Џинои*. Скопје: Матица македонска.
- Тушевски, В. 2003. *Јордан Хаџи Констијаниновио Џинои*. Скопје: Менора.
- Тушевски, В. 2008. *Нова македонска книжевносии*. Скопје: Менора.
- Хаџи Константинов, Ј.-Џинот. 1987. *Избрани сџираници*. Приредил Блаже Конески. Скопје: Мисла.

Slavcho Koviloski

JORDAN HADZI KONSTANTINOV DZINOT – MARKING ONE RESTLESS SPIRIT (notes to 140 years since his death)

Summary

This text is dedicated to marking the 140th anniversary of the death of the famous Macedonian writer Jordan Hadzi Konstantinov Dzinot. He is one of the most prominent figures in the Macedonian 19th century, having the honorable place as one of the first playwrights, travel literature writers, poets, aphorists and folklorists. We supplement tracing his life path with information on his rich educational and literary activities and his philosophical and religious-ideological views.

Keywords: Jordan Hadzi Konstantinov Dzinot, Macedonian literature of the 19th century, plays, poetry, travel literature.